Δ. Ι. ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ
Καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

ΚΑΙ Η ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

1.

Ἡ σύγχρονος φιλοσοφία ἀντιμετωπίζει τὸ πρόβλημα τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος μὲ τὴν μεγαλυτέραν μόνον δυσπιστίαν καὶ ἐχθρότητα. Ἀκόμη καὶ ὅπου καθίσταται ἀναγκαία ἡ προσφυγὴ εἰς προβλήματα τῆς παλαιᾶς συστηματικῆς (π. χ. προκειμένου περὶ λογικῶν ἢ ἠθικῶν ἐρευνῶν) καταβάλλεται ἡ προσπάθεια νὰ καταστοῦν ταῦτα ἀγνώριστα διὰ καινοφανοῦς ἑρμηνείας. Οὕτω π. χ. ὁ M. Heidegger, ἐνῷ ἀναλύει τὸ τόσον οἰκεῖον εἰς τὴν κλασσικὴν ἠθικὴν φαινόμενον τῆς «φωνῆς τῆς συνειδήσεως», ἀρνεῖται νὰ τὸ ἐντάξῃ εἰς τὸν ὁρίζοντα τῆς ἠθικῆς προβληματικῆς ὑπάγων αὐτὸ εἰς τὴν «θεμελιωδῶς ὀντολογικὴν» ἀνάλυσιν τῆς ὑπάρξεως ὡς μίαν ἔρευναν, ὁ ὁποία προηγεῖται τῶν ἐν στενῇ ἐννοίᾳ ἠθικῶν ἀναλύσεων. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἔχομεν μίαν σειρὰν πρωτοτύπων ὀντολογικῶν ἐρευνῶν, τῶν ὁποίων ἑκάστη διαδέχεται καὶ ἀνατρέπει τὴν προηγουμένην (ὁ Husserl καταπολεμεῖ τὸν γνωσιολογικὸν «ψυχολογισμόν», ὁ Heidegger τὴν φαινομενολογίαν τοῦ Husserl, ὁ Sartre τὸν ὀντολογικὸν ὑπαρξισμὸν τοῦ Heidegger κ. ο. κ.) χωρὶς ὅμως νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν νὰ παραμείνῃ ἐπ' ἀρκετὸν ὥστε νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐπ' αὐτῆς οἰκοδόμησιν ἑνὸς πλήρους συστήματος. Ἡ φιλοσοφία ἔχει καταληφθῆ, θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἴπῃ τις, ἀπὸ τὴν μανίαν νὰ ἀνασκάπτῃ τὰ ἰδικά της θεμέλια εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ εὑρίσκῃ πλέον καιρὸν νὰ οἰκοδομήσῃ ἐπ' αὐτῶν.

Ἡ αἰτία τοῦ φαινομένου πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὸ βαθύτατον ρῆγμα, τὸ ὁποῖον ἐπέφερεν ἡ σκέψις τοῦ S. Kierkegaard εἰς τὴν μέχρι τῆς ἐποχῆς του φιλοσοφίαν. Εἰς τὴν ἀπόλυτον ἰδεοκρατίαν τοῦ Ἑγέλου, ἡ ὁποία ἐνεφανίζετο ὡς ἡ ὁλοκλήρωσις τῆς τε ἀρχαίας καὶ τῆς νέας φιλοσοφίας, ὡς ἡ συστηματικὴ σύνθεσις τοῦ θεωρητικοῦ λόγου (κληρονομίας τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ καθαρὰ νόησις ἐταυτίζετο πρὸς τὴν ἀνωτάτην καὶ καθαρωτάτην μορφὴν τοῦ παντὸς) καὶ τοῦ πρακτικοῦ λόγου ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς θετικῆς διευρενήσεως τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἱστορικοῦ γίγνεσθαι (κληρονομίας τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ φιλοσοφία ἐπεχείρησε νὰ ὑποβοηθήσῃ τὴν χείρωσιν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου του περιβάλλοντος) ἀντιτάσσει ὁ

ὁ Kierkegaard δύο ἐπιχειρήματα[1]: α. ὅτι σύστημα θεωρητικῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι δυνατὸν εἰμὴ μόνον ἐν τῇ ἐννοίᾳ καὶ ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς σωκρατικῆς ἀμφιβολίας· ἡ ἀμφιβολία, ἀφιεμένη εἰς ἑαυτήν, ἀδυνατεῖ νὰ ἀποφανθῇ δογματικῶς ἐπὶ οἱουδήποτε πράγματος, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐξέρχεται ἐξ ὁρισμοῦ τῆς περιοχῆς της· δύναμαι νὰ ἐπεξεργασθῶ ἐσωτερικῶς τὴν ἀμφιβολίαν μου, νὰ ἀναγάγω τὰς ἀνθρωπίνας πεποιθήσεις εἰς τὸ ὑποκείμενον εἰς αὐτὰς στοιχεῖον τοῦ ἀμφιβόλου (ὅπως ἔπραττε τοῦτο ὁ Σωκράτης), ὄχι ὅμως καὶ νὰ ἐπιχειρήσω δι' αὐτῆς τὴν αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν τῆς ἀνθρωπίνης συμπεριφορᾶς. β. ὅτι, πολλῷ μᾶλλον, σύστημα πρακτικῆς φιλοσοφίας, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς θεωρητικῶς ἀναγκαίας νομοτελείας τοῦ ἱστορικοῦ γίγνεσθαι, εἶναι διὰ τὸν ἀτομικὸν ἄνθρωπον ἀπαράδεκτον, δεδομένου ὅτι ἡ ἀτομικῶς ἀνεπανάληπτος ὕπαρξίς του ἔχει μίαν ἀπόλυτον θρησκευτικὴν ἀξίαν, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ποτὲ δυνατὸν νὰ μετρηθῇ μὲ τὰ πρόσκαιρα καὶ σαθρὰ (καθ' ὃ προϊόντα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος) μέτρα τῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐπιτυχίας: εἰς τὰ ὄμματα τοῦ Θεοῦ ὁ τίμιος χειρώναξ εἶναι ἀπείρως ἀνώτερος τοῦ ἀσυνειδήτου κατακτητοῦ, μετερχομένου πᾶν μέσον διὰ τὴν ἱστορικὴν προβολήν του. Ὅ,τι ἔχει ἀξίαν εἶναι ὁ ἀτομικῶς ἀνεπανάληπτος ἄνθρωπος, ὄχι τὸ θεωρητικὸν σύστημα ἢ ἡ ἱστορική του πραγμάτωσις. Ἡ φιλοσοφία, ἑπομένως, ἐφ' ὅσον πράγματι ἀποβλέπει νὰ φωτίσῃ καὶ ἑρμηνεύσῃ διὰ κάθε ἄνθρωπον τὴν ἀτομικῶς εἰς αὐτὸν ἀνήκουσαν ὕπαρξιν (ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν εἶναι οὗτος ὁ «ἀπείρως ἐνδιαφερόμενος»), καταλήγει νὰ γίνῃ μία ὑπαρξιακὴ ὀντολογία, ἡ ὁποία καθιστᾷ δευτερεύουσαν (ἂν μὴ ὁλοτελῶς περιττὴν) πᾶσαν ἄλλην θεωρητικὴν (λογικήν, γνωσιολογικὴν) ἢ πρακτικὴν (ἠθικήν, ἱστορικὴν) συστηματικήν.

2.

Δὲν θὰ ἦτο ἄσκοπον, πρὶν προχωρήσωμεν περισσότερον, νὰ ἐπαναφέρωμεν εἰς τὴν μνήμην μας τὰ κυριώρερα συστηματικὰ σχήματα, τὰ ὁποῖα παρήγαγεν ἡ φιλοσοφία κατὰ τὴν ἱστορικήν την ἀνέλιξιν.

Τὰ παλαιότερα ἀνάγονται ἤδη εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν κατ' ἐξοχὴν ἱδρυτὴν τῆς συστηματικῆς, τῆς ἐπιστημονικῆς δηλονότι, φιλοσοφίας. Ἐφ' ὅσον, λέγει[2], πᾶσα διάνοια, τρόπος τ. ἔ. τοῦ διανοεῖσθαι ἢ σκέπτεσθαι, εἶναι εἴτε θεωρητικὴ εἴτε πρακτικὴ εἴτε ποιητική, καὶ ἡ φιλοσοφία ἀντιστοίχως πρέπει νὰ διακριθῇ εἰς θεωρητικήν, πρακτικὴν καὶ ποιητικήν. Ἐκ τούτων ἡ πρώτη περιλαμβάνει τρία ὁμοίως τμήματα, τὴν φυσικὴν (ἀσχολουμένην «περὶ χωριστὰ ἀλλ' οὐκ ἀκίνητα», τὰ στοιχεῖα τῆς ὕλης, τὰ ὀργανικὰ ὄντα, τὴν ψυχὴν καὶ τὸν κόσμον), τὴν μαθηματικὴν («περὶ ἀκίνητα οὐ χωριστά», τοὺς ἀριθμούς δηλ., ἐνυπάρχοντας εἰς τὴν ὕλην ὡς τὸ ἀκίνητον καὶ ἀμετάβλητον εἰς τὸ κινούμενον), τέλος δὲ τὴν πρώτην ἢ θεολογικὴν («περὶ χωριστὰ καὶ ἀκίνητα», τὰς πρώτας τ.ἔ. ἀρχὰς τῶν ὄντων, ἤτοι τὴν ὕλην καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῶν, τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς κινήσεως,

1) Εἰς τὸ ἔργον του: «Φιλοσοφικὰ ψιχία ἡ ἐν ψιχίον φιλοσοφίας» (1844) καὶ τό, συνέχειαν τούτου ἀποτελοῦν, «Τελικὸν μὴ ἐπιστημονικὸν ὑστερόγραφον εἰς τὰ Φιλοσοφικὰ ψιχία» (1846).

2) Ἀριστοτ., Μετὰ τὰ φυσικά, Ε 1 1025 b 18 κέξ.

ὡς καὶ τὸ τέλος αὐτῆς, τὸν θεόν). Εἰς τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν ἐρευνῶνται «αἱ πράξεις καὶ προαιρέσεις» τόσον καθ' ἑαυτὰς (ἠθική), ὅσον καὶ ἐντὸς τοῦ στενοτέρου ἢ εὐρυτέρου των περιβάλλοντος, τῆς οἰκίας καὶ οἰκογενείας (οἰκονομική) καὶ τῆς πολιτείας (πολιτική). Ἡ ποιητικὴ φιλοσοφία περιλαμβάνει τὴν ἔρευναν τόσον τῶν χάριν τῆς χρείας πρὸς ἀναπλήρωσιν ἢ ἐπανόρθωσιν τῆς φύσεως δημιουργημάτων τοῦ ἀνθρώπου, ὅσον καὶ τῶν χάριν ἀναψυχῆς διὰ μιμήσεως ποιουμένων (δηλ. τῶν καλλιτεχνημάτων).

Πρὸς τὴν διάκρισιν ταύτην τῶν Μετὰ τὰ φυσικὰ ἀντιτίθεται μερικῶς ἡ ἑτέρα, μνημονευομένη εἰς τὸ Τοπικά [1], κατὰ τὴν ὁποίαν τρία εἶναι τὰ εἴδη τῶν προβλημάτων, τρία δὲ καὶ τὰ μέρη γενικῶς τῶν προτάσεων (ἑπομένως δὲ καὶ τῆς φιλοσοφικῆς των ἐρεύνης) : αἱ ἠθικαὶ («οἷον πότερον δεῖ τοῖς γονεῦσι μᾶλλον ἢ τοῖς νόμοις πειθαρχεῖν, ἐὰν διαφωνῶσιν»), αἱ λογικαὶ («οἷον πότερον τῶν ἐναντίον ἡ αὐτὴ ἐπιστήμη ἢ οὔ») καὶ αἱ φυσικαὶ («οἷον πότερον ὁ κόσμος ἀΐδιος ἢ οὔ»). Ἡ δευτέρα αὕτη διάκρισις ἐπεκράτησε τελικῶς κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν γενικευθεῖσα καὶ ἀναπτυχθεῖσα ὑπὸ τῶν Στωικῶν : λογική, κατ' αὐτούς, εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν λόγων (τῶν ἐνδιαθέτων : διαλεκτική· τῶν προφορικῶν : ρητορική· εἰς τὴν λογικὴν περιλαμβάνουν οἱ Στωικοὶ καὶ τὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ κριτηρίου τῆς ἀληθείας, τῆς «καταληπτικῆς φαντασίας»)· εἰς τὴν φυσικὴν περιέχεται τόσον ἡ περὶ κόσμου διδασκαλία, ἡ κοσμολογία, ὅσον καὶ ἡ περὶ τοῦ θεοῦ, τῆς ποιητικῆς καὶ προνοητικῆς ἀρχῆς τούτου, ἡ θεολογία· εἰς τὴν ἠθικὴν περιλαμβάνονται ὁμοίως τόσον ἡ ἀτομικὴ ἠθική, ὅσον καὶ ἡ κοινωνικὴ ἢ ἡ πολιτική.

Ἐν γένει δέ, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ἡ τριπλῆ διάκρισις τῆς φιλοσοφίας σὺν τῷ χρόνῳ ἐπέδωκε, μὲ ἀποκλίσεις ὅμως συχνὰ εἰς τὰ ἐπὶ μέρους. Οὕτω π. χ. οἱ Νεοπλατωνικοὶ διακρίνουν τὸ πᾶν εἰς τὸ ἓν (τὸ θεῖον), τὸν νοῦν (τὸ νοητῶς συλλαμβανόμενον ὄν, τὰς ἰδέας), τὴν ψυχήν, ἀπορροὴ τῆς ὁποίας εἶναι ὁ φυσικὸς κόσμος καὶ ἡ ὕλη, εἰς τὴν τριαδικὴν δὲ ταύτην ὀντολογίαν ἀντιστοιχεῖ καὶ ἡ ἠθική, ἤτοι ἡ διδασκαλία περὶ ἐπιστροφῆς τῆς ψυχῆς, καθαιρομένης τῶν ἐγκοσμίων προσμίξεων διὰ τῆς ἀσκήσεως τῆς ἀρετῆς καὶ διερχομένης, διὰ τῆς βαθμίδος τῆς θεωρίας τῶν νοητῶν, εἰς τὴν τελείαν της ἕνωσιν (τὴν ἔκστασιν) μὲ τὴν πηγὴν τοῦ παντὸς (τὸ ἕν). Εἰς τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν ὁ Καρτέσιος ἀναζητεῖ εἰς τὸν θεὸν τὴν γεφύρωσιν τοῦ ὀντολογικοῦ χάσματος μεταξὺ σκεπτομένης (λογικῆς ψυχῆς) καὶ ἐκτεινομένης οὐσίας (μαθηματικῶς προσδιοριστοῦ κόσμου), ἀντιστοίχως δὲ καὶ ὁ Κάντιος διακρίνει τὸ γνωστικὸν ὑποκείμενον (τὴν γνωρίζουσαν ψυχήν, τὸ ἐγώ), τὸ ἀντικείμενον, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ γνῶσις μας κατευθύνεται, τὸ «πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ» ἢ τὴν ὀντολογικὴν ρίζαν τοῦ κόσμου, τέλος δὲ τὸν θεὸν ὡς τὴν σύνθεσιν ἀμφοτέρων. Ἐκ τούτων τὸ πρῶτον, τὸ ὑποκειμενικὸν πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, ἀποκτᾷ συνείδησιν τῆς ἔναντι τοῦ κόσμου αὐτοτελείας του διὰ τῆς αὐτογνωσίας αὐτοῦ ὡς ἐλευθερίας (καί, ἑπομένως, καὶ ὡς πηγῆς ἠθικῆς συμπερι-

---

1) Ἀριστοτ., Τοπικά, Α 14 105 b 19.

φορᾶς), τῆς τελικῆς δὲ μετὰ τοῦ κόσμου ἁρμονίας του διὰ τοῦ αἰτήματος τῆς εἰς μίαν τρίτην διάστασιν ἀποκαταστάσεως ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ ἠθικῶς δρῶντος. Τὸ τριπλοῦν σχῆμα ἀποκτᾷ τελικῶς εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἑγέλου μίαν ἀρτίαν διαλεκτικὴν διατύπωσιν, τοῦ μὲν καθ' ἑαυτὸ ὄντος, τοῦ λόγου καὶ τῆς ἰδέας, ἐρευνωμένου ὡς «θέσεως» εἰς τὴν λογικήν, τοῦ δὲ ἀπὸ τοῦ ὄντος διαφοριζομένου ὡς «ἀντιθέσεως» εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς φύσεως, τέλος δὲ τῆς «συνθέσεως» ἀμφοτέρων εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ πνεύματος, ὑποκειμενικοῦ (ψυχολογία, φαινομενολογία), ἀντικειμενικοῦ (ἠθική, δίκαιον, ἱστορία) καὶ ἀπολύτου (τέχνη, θρησκεία, φιλοσοφία). Καὶ σήμερον ἔτι, εἰς ἔργα τόσον ὀξέως ἀντίθετα πρὸς κάθε ἰδέαν συστηματικῆς διαρθρώσεως τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ὡς εἶναι ἡ «Φιλοσοφία» τοῦ K. Jaspers, ἀπαντῶμεν καὶ πάλιν τὴν εἰς τρία διάκρισιν, εἰς κόσμον τ. ἔ. (εἰς τὸν ὁποῖον ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι νὰ «προσανατολίσῃ» ἡμᾶς), ὕπαρξιν, ἤτοι ἡμᾶς αὐτοὺς ὡς ἀνεπαναλήπτους ἀτομικότητας (ψυχάς), καὶ τὸ «περιέχον» ἢ θεῖον, πρὸς τὸ ὁποον ἡ ὕπαρξις ἐξίσταται καί, ἐξισταμένη, ναυαγεῖ. Ψυχολογία, κοσμολογία καὶ θεολογία φαίνονται, ἑπομένως, νὰ εἶναι, κατὰ τὴν διάκρισιν ταύτην, τὰ τρία κύρια μέρη τοῦ συστήματος τῆς φιλοσοφίας.

3.

Καὶ ἐν τούτοις, ὅσον ἐγγύτερον ἐξετάζεται τὸ οἰκεῖον αὐτὸ σχῆμα, τόσον ἀναλυόμενον καταλήγει εἰς δεδομένα, τὰ ὁποῖα, ὡς φαίνεται, δὲν ἔχουν ἄλλο κοινὸν ἢ μόνον τὸν ἀριθμὸν τρία. Ἤδη εἰς τὰ δύο, μὴ εὐκόλως, βεβαίως, πρὸς ἄλληλα ἁρμονιζόμενα, ἀριστοτέλεια σχήματα δυνάμεθα νὰ μελετήσωμεν ἐν σμικρῷ τὴν ἀφορμὴν τῆς ὅλης συγχύσεως. Τὸ πρῶτον σχῆμα, ἡ διάκρισις δηλ. τῆς φιλοσοφίας εἰς θεωρητικήν, πρακτικὴν καὶ ποιητικήν, φαίνεται νὰ ὑπακούῃ εἰς μίαν συνέπειαν προφανῆ ἀφ' ἑαυτῆς: ἡ θεωρία προηγεῖται τῆς πράξεως, ἡ σκέψις, ἡ ἀμφιβολία, ἡ ἐξέτασις τῶν διισταμένων, τῆς ἐφαρμογῆς καὶ τῆς πραγματώσεως· ἡ ὑπέρβασις ὅμως τῆς ἀτελείας, εἰς τὴν ὁποίαν οὐδεμία πρᾶξις φαίνεται νὰ εἶναι ἀμέτοχος, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπανορθωθῇ μόνον εἰς μίαν τρίτην διάστασιν, τὴν διάστασιν τοῦ τελείου (τοῦ ὡλοκληρωμένου ἔργου, τοῦ ποιήματος). Κατὰ τοῦτο δέ, πράγματι, ἡ θεμελιώδης αὕτη διάκρισις τοῦ Ἀριστοτέλους φαίνεται νὰ συμπίπτῃ πρὸς τὴν τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας (ἰδιαιτέρως τῆς Νεοκαντιανῆς), κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς τὰς τρεῖς ἀκραίας ἀξίας, τὴν τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ὡραίου, ἀντιστοιχοῦν οἱ τρεῖς φιλοσοφικοὶ κλάδοι τῆς γνωσιολογίας, τῆς ἠθικῆς, τῆς αἰσθητικῆς.

Εἶναι προφανές, ὅτι πρὸς τοὺς τρεῖς τούτους («ἀξιολογικοὺς») κλάδους δὲν εἶναι ἐπιτρεπτὸν νὰ συγχέωνται οἱ «ὀντολογικοὶ» κλάδοι, οἱ περιγράφοντες δηλ. τὴν πραγματικότητα οἵα εἶναι· συγκροτεῖται δὲ αὕτη, κατὰ τὴν δευτέραν διάκρισιν, ἐκ τῆς ψυχῆς (ἢ τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον ἀποβλέψωμεν εἰς τὸ ὂν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον «ἔχει» ψυχήν, καὶ δὴ ψυχὴν γνωστικήν, λογικήν), τοῦ κόσμου, τοῦ περιβάλλοντος δηλ. τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοῦ θεοῦ, τῆς κοινῆς ἀρχῆς ἀμφοτέρων.

Οἱ κλάδοι οὗτοι, σημειωτέον, μὲ δυσκολίαν δύνανται νὰ ἁρμονισθοῦν πρὸς τοὺς τρεῖς θεωρητικοὺς κλάδους τοῦ Ἀριστοτέλους: εἰς τὴν φύσιν, τὸν ἀντικειμενικὸν δηλ. κόσμον, ὑπάγεται, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, πλὴν τοῦ «οὐρανοῦ», τοῦ συστήματος δηλ. τῶν αἰσθητῶν φυσικῶν ὄντων, καὶ ἡ ψυχή, τ. ἔ. τὸ γνωρίζον αὐτὸν ὑποκείμενον (τὸ ἐγώ)· τὰ μαθηματικά, ἀφ' ἑτέρου, εἶναι μὲν ἓν ὀντολογικὸν δεδομένον σαφῶς διακρινόμενον τοῦ αἰσθητοῦ - φυσικοῦ ὄντος, τοῦ κόσμου, συνδέεται ὅμως ἀρρήκτως μετὰ τῆς ὕλης (τὸ φυσικὸν ὂν ὑπακούει εἰς νόμους μαθηματικῶς ἐκφραστούς), πρᾶγμα τὸ ὁποῖον τὰ διαστέλλει τῶν καθαρῶς λογικῶν ἐννοιῶν (περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος εἰς τὰ Τοπικὰ ὡς αὐτονόμου κατηγορίας προβλημάτων). Τέλος δὲ ἡ πρώτη φιλοσοφία δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς θεολογικὴ μόνον ἐν τῇ ἐννοίᾳ π. χ. τῆς Καντιανῆς τελικῆς συνθέσεως τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ κόσμου ἐρχομένη τρίτη μετὰ ταύτας, διότι ὡς ἐπιστήμη μὲν τῶν πρώτων ἀρχῶν εἶναι πράγματι «πρώτη», ὡς ἐπιστήμη δὲ τοῦ ὄντος καθ' ἑαυτό, δηλ. τῆς οὐσίας, εἶναι ἀνεξάρτητος τῶν τριῶν («ὀντολογία» ἢ «γενικὴ μεταφυσική», κατὰ τὸν Chr. Wolff, διακρίνοντα αὐτὴν τῆς «εἰδικῆς μεταφυσικῆς», ἤτοι τῶν τριῶν ἐπὶ μέρους ὀντολογικῶν κλάδων, τῆς ψυχολογίας, τῆς κοσμολογίας καὶ τῆς θεολογίας). Ἡ περὶ τοῦ ὄντος θεωρία διακρίνεται, κατὰ ταῦτα, (συμφώνως πάντοτε πρὸς τὰ καθιερωμένα ὡς ἄνω σχήματα τῆς φιλοσοφικῆς παραδόσεως) εἰς τὰ ἑξῆς ἓξ ἢ ἑπτά, ἀντὶ τῶν τριῶν, ὑποκείμενα: τὸ περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν κεφάλαιον, τὴν περὶ ψυχῆς, φύσεως καὶ κόσμου διδασκαλίαν, τὴν θεωρίαν τῶν λογικῶν προτάσεων καὶ τῶν μαθηματικῶν, τέλος δὲ τὴν θεωρίαν περὶ θεοῦ ὡς τῆς τελείας συνθέσεως καὶ ἁρμονίας τῶν ὄντων.

Εἶναι δυνατόν, ἐρωτᾶται, τὸ δεύτερον σχῆμα νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὸ πρῶτον; Ἡ ὀντολογία περιγράφει τὸ ὄν, τὸ τί εἶναι, ἡ ἀξιολογία τὸ δέον, τὸ τί ἐπιβάλλεται πρὸς πραγμάτωσιν. Φαίνεται, ἑπομένως, ὅτι αἱ δύο διαστάσεις εἶναι ἀσύμπτωτοι, ἐκτὸς ἂν ἐξευρεθῇ ἓν τρίτον, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ ὑπαχθοῦν. Ποῖον εἶναι ὅμως τοῦτο; Διὰ τὸν Ἀριστοτέλη τὸ πρόβλημα δὲν ἀνακύπτει κἄν, ἐφ' ὅσον τὰ ὀντολογικὰ δεδομένα ὑπάγονται ἅπαντα εἰς τὸν ἕνα ἐκ τῶν τριῶν «ἀξιολογικῶν» (κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν νεωτέρων) κλάδων, τὴν «θεωρητικὴν» φιλοσοφίαν: τὸ ὂν οἷον εἶναι ἀναφαίνεται εἰς τὴν προέκτασιν τῆς καθαρᾶς θεωρίας, εἶναι τὸ τέλος (καὶ ἄρα ἡ ἀξία), τὸ ὁποῖον ἀναπαύει, καταξιώνει τὴν θεωρίαν· δύναται νὰ λεχθῇ δηλ., ὅτι διὰ τὸν Ἀριστοτέλη τὸ ὀντολογικὸν πρόβλημα ἐπιλύεται ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν διὰ τὸν ἄνθρωπον ἰσχυουσῶν ἀξιῶν· οὐδέποτε, ἑπομένως, ἐρωτᾶται, τί εἶναι ὀντολογικῶς αἱ ἀξίαι, ποῖος εἶναι ὁ ὁρίζων, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ ὂν καὶ τὸ δέον συμφιλιοῦνται. Ὅτι ὅμως εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποφύγωμεν τελικῶς τὴν ἀπάντησιν προκύπτει ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ χαρακτῆρος τῆς θεωρίας ὡς ἀξιολογίας, χαρακτῆρος ὁ ὁποῖος εἶναι μὲν ἐμφανὴς καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους (ἐφ' ὅσον ὁ «θεωρητικὸς βίος» ἐξαίρεται ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου ὡς ὁ ἄριστος, ἀνώτερος δηλ. τοῦ ἀπολαυστικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ), ἀνακύπτει ὅμως ἀνάγλυφος ἰδίᾳ εἰς τὴν νεωτέραν, καὶ δὴ τὴν νεοκαντιανήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ θεωρία ἀνάγεται εἰς τὴν πρώτην ὑποκειμενικήν της πηγήν, τὸ ἐγὼ ὡς τὸ ἀπολύτως τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, τοῦ

ὀντολογικῶς δηλ. δεδομένου, ἀποκεκομμένον καὶ ἀπέναντι ἑαυτοῦ θέτον αὐτὸν ὑποκείμενον, — δηλ. εἰς γνωσιοθεωρίαν (ἤ γνωσιολογίαν). Ἐρωτᾶται ἑπομένως: ποία ἡ ἀξία διὰ τὸ ἐγὼ τῆς διαφορίσεως ταύτης; Εἰς τί κατ' ἀκρίβειαν ἔγκειται ἡ προηγουμένη τῆς θεωρίας ἀρχὴ ἡ παρέχουσα εἰς τὴν θεωρίαν ἀξίαν διὰ τὸ ἐγώ;

4.

Εἶναι προφανές, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, ἐφ' ὅσον ἐξακολουθοῦμεν νὰ παραμένωμεν εἰς τὴν συνειδητῶς πάσης πραγματικότητος ἀποκεκομμένην περιοχὴν τοῦ καθαροῦ λόγου, τῆς γνώσεως ὡς σχέσεως ὑποκειμένου - ἀντικειμένου. Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν μένομεν πάντοτε ἐνώπιον μιᾶς πραγματικότητος, τὴν ὁποίαν δὲν ζῶμεν πλέον ἐκ τῶν ἔσω, ἀλλ' ἀντιμετωπίζομεν ἐκ τῶν ἔξω ἀφῃρημένως θεωροῦντες αὐτήν. Δὲν δυνάμεθα, ἑπομένως, νὰ ἔχωμεν μίαν ἐξήγησιν περὶ τῆς ἀξίας τῆς θεωρητικῆς αὐτῆς στάσεως (δὲν δυνάμεθα κἂν νὰ θέσωμεν τὸ ἐρώτημα περὶ αὐτῆς), ἐφ' ὅσον δὲν ὑπερβῶμεν τὴν θεωρίαν πρὸς μίαν αὐτῆς προγενεστέραν διάστασιν, ἀπὸ τῆς προοπτικῆς τῆς ὁποίας δύναται καὶ ἡ θεωρία νὰ ἀξιολογηθῇ. Τὴν διάστασιν ταύτην ὀνομάζω συμβατικῶς «μεταφυσικὴν» διαστέλλων αὐτὴν τῆς ὀντολογίας, ἡ ὁποία, ὡς εἴδομεν, κινεῖται εἰς τὰ πλαίσια τῆς θεωρίας, τοῦ λόγου. Ἐὰν βεβαίως ταυτίσωμεν a priori τὴν φιλοσοφίαν πρὸς τὸν θεωρητικὸν λόγον, ἤδη διὰ τοῦ ἅλματος τούτου ἐκτὸς αὐτοῦ παύομεν νὰ φιλοσοφῶμεν. Ἐφ' ὅσον ὅμως ὡς φιλοσοφίαν ἐννοήσωμεν κάτι τὸ πολὺ τὴν ἁπλῶς θεωρητικὴν ἐνασχόλησιν μὲ τὸ ὄν καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ (πάντοτε θεωρητικῶς συλληπτὰς) ὑπερβαῖνον, ὡς μίαν φιλίαν πρὸς τὸ σοφόν, τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον, τὴν τελείως τὴν ὕπαρξίν μας καταξιοῦσαν ἀλήθειαν, τότε δικαιούμεθα νὰ διαχωρίσωμεν μεταφυσικὴν καὶ ὀντολογίαν ἐπιφυλάσσοντες εἰς τὴν πρώτην τὴν ἔννοιαν μιᾶς προηγουμένης πάσης θεωρίας καὶ ὀντολογικῆς ἐρεύνης ἐπέκεινα ἐμπειρίας τοῦ ἑαυτοῦ μας, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ὕπαρξις καὶ ὁ λόγος, ἡ ζωὴ καὶ ἡ θεωρία, συνυπάρχουν ἀδιασπάστως εἰς μίαν ἑνότητα σπερματικῶς περιέχουσαν κάθε μεταγενέστερον χωρισμὸν καὶ διάσπασιν. Ὅ,τι ἡμεῖς εἴμεθα μᾶς δίδεται ὡς ἕνα ἄμεσον βίωμα, ἀφελῶς προσιτὸν εἰς ἡμᾶς καὶ ἄρα διὰ τούτου καὶ μόνον διαχωρίζον ἡμᾶς ἀπὸ τὸ περιβάλλον μας ἢ τοὺς ἄλλους: ἡμεῖς ὡς ἑνότης ζωῆς καὶ θεωρίας προηγούμεθα (δι' ἡμᾶς καὶ μόνον, ἐννοεῖται) παντὸς ἄλλου ὀντολογικοῦ ἤ ἀξιολογικοῦ δεδομένου, διότι, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, μόνον δι' ἀναγωγῆς εἰς τὸν ἑαυτόν μας, ὡς ἀφελῶς καὶ ἀμέσως μᾶς δίδεται, δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν καὶ ἀξιολογήσωμεν τὴν πραγματικότητα. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἔργον τοῦ Kierkegaard πρέπει νὰ ἑρμηνευθῇ πρωτίστως ὡς προσωπικὴ μαρτυρία καὶ ἐμπειρία ζωῆς, παράδειγμα προοντολογικῆς μεταφυσικῆς, ἡ ὁποία ὡς τοιαύτη εἶναι ἀπείρως σημαντικωτέρα τῆς θεωρητικῆς ἑρμηνείας τοῦ ὄντος. Περαιτέρω ὅμως μεταφυσικὴ (ὑπὸ τὴν ἐνταῦθα ἀναπτυσσομένην ἔννοιαν) εἶναι καὶ πᾶσα ἄλλη, ἔστω καὶ συλλογικῶς διαμορφουμένη, ἐμπειρία τοῦ ὄντος, ἐφ' ὅσον ἔχει πάντοτε τὸ στοιχεῖον τοῦ χωρισμοῦ, τῆς διὰ μιᾶς ἰδιοτύπου παραδόσεως διαχωρίσεως μιᾶς ὁμάδος, ἑνὸς πολιτισμοῦ, ἀπὸ ἄλλην (λέγομεν π. χ.: «ἡ Ἑλληνικὴ

ἐμπειρία» καὶ ἐννοοῦμεν δι' αὐτοῦ μίαν διὰ τῆς παραδόσεως διατηρουμένην κατανόησιν καὶ ἀξιολόγησιν τῆς πραγματικότητος, διαστελλομένην π. χ. τῆς ἑβραϊκῆς, τῆς ρωμαϊκῆς ἢ τῆς ρωσικῆς).

Ὅ,τι γεννᾷ τὸ πρῶτον τὴν θεωρίαν, τὴν καθαρῶς ἀφῃρημένην ἑρμηνείαν τοῦ ὄντος, ἀπὸ τὴν πρώτην αὐτήν, τὴν μεταφυσικήν, κατανόησιν εἶναι ἡ ἀνάγκη τῆς διαφορίσεως ἀπὸ τὴν ζωήν, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ μεταφυσικὸν διωλίσθησε. Ὁ Kierkegaard περιέγραψε μὲ ὀξύτητα τὸ φαινόμενον τῆς ἀγωνίας, εἰς τὸ ὁποῖον δίδεται ἡ κατάπτωσις τῆς ὑπάρξεως, ἡ ἀποξένωσίς της ἀπὸ τὴν μεταφυσικήν της πηγὴν καί, ἑπομένως, ἡ ἀπελπισία της, ὠνόμασε δὲ τὴν ἔρευναν ταύτην σπουδὴν «πειραματικῆς ψυχολογίας», ἐφ' ὅσον ἡ ἀγωνία καὶ ἡ ἐν ἀγωνίᾳ συντελουμένη πτῶσις δὲν εἶναι φαινόμενα μεταφυσικῶς (ὑπὸ τὴν ἀνωτ. ἔννοιαν) ἢ λογικῶς - θεωρητικῶς κατανοητά, ἀλλὰ «παράδοξα» ἐννοούμενα μόνον διὰ μιᾶς συμπαθητικῆς διαισθήσεως, ἐπαναλαμβανούσης καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἑρμηνευτοῦ τὴν ἐμπειρίαν, τὴν ὁποίαν πρὸ αὐτοῦ ἔκαμαν ἄπειροι. Δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὴν διάστασιν ταύτην, τῆς ἀπολύτου διαφορίσεως ἀπὸ τὴν μεταφυσικήν, «φυσικὴν» καὶ νὰ τὴν ὑπαγάγωμεν εἰς τὴν ἔρευναν μιᾶς «φυσικῆς φιλοσοφίας», ἡ ὁποία θὰ εἶχεν ὡς ἀντικείμενον τὴν «πειραματικὴν» διαφώτισιν καὶ περιγραφὴν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ὡς τῆς κοινῆς εἰς πάντας πραγματικότητος, εἰς τὴν ὁποίαν προσδιορίζεται ἡ ἀνθρωπίνη μας μοῖρα.

Ἀπὸ τὴν κοινὴν ταύτην πραγματικότητα ἀποχωρίζει ἑαυτὸν ὁ φιλόσοφος, ὁ θεωρητικὸς ἐννοεῖται. Ἐπειδή, ὅπως εἴπομεν, ἡ ἀνθρωπίνη μοῖρα εἶναι κοινή, ὁ ἀποχωρισμὸς οὗτος δὲν εἶναι ποτὲ δυνατὸν νὰ προσλάβῃ τὸν χαρακτῆρα τῆς θέσεως, εἶναι ἁπλῶς μία ἄρσις τῆς θετικότητος συντελουμένη ἐν ἀμφιβολίᾳ. Ὁ θεωρητικὸς φιλόσοφος ἀνακαλύπτει μὲ θαυμασμόν, ὅτι ἡ κοινὴ μοῖρα, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ὡς ἄνθρωπος, δὲν τὸν δεσμεύει, τοὐλάχιστον ἀπολύτως, ὅτι κατὰ τὸν ἴδιον θαυμαστὸν καὶ παράδοξον τρόπον, κατὰ τὸν ὑποῖον ἐδεσμεύθη ἐν ἀγωνίᾳ, ἀπαλλάσσεται τῶν δεσμῶν του περι - συλλεγόμενος εἰς ἑαυτόν. Ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία ἀνακύπτει, λοιπόν, ὡς βίωμα ἀφάτου ἀνακουφίσεως, ἀνακουφίσεως διότι ὁ ἐφιάλτης τῆς ἀγωνίας παρῆλθε, μένει δὲ μόνον εἰς τὸ ἑξῆς ὡς μία ἀφῃρημένη ἀπὸ τὴν παλαιάν της πιεστικότητα («ἀντικειμενικὴ» δηλ., εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ἐγώ, τὸ λυτρωθὲν ἀπ' αὐτῆς ὑποκείμενον, δὲν συμμετέχει) πραγματικότης. Διὰ τοῦτο τὴν θεωρητικὴν φιλοσοφίαν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν συλλήβδην καὶ «λογικήν», ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ περισυλλέγοντος ἑαυτό, καὶ οὕτω γνωρίζοντος (θέτοντος ἀπέναντι ἑαυτοῦ ὡς τὸ γνωριζόμενον ἀντικείμενόν του) τὴν κοινὴν ψυχικὴν φυσικότητα ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπηλλάγη, ἐγώ. Ὁ πρῶτος, κατὰ ταῦτα, κλάδος τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας ἢ λογικῆς, εἶναι ἡ γνωσιολογία.

Τοὺς ὑπολοίπους δυνάμεθα νὰ σκιαγραφήσωμεν οὕτω : Ψυχολογία, ἤτοι ἡ ἔρευνα τῆς ὑπέρβασης τὴν φυσικὴν μοίραν τῆς πτώσεως ψυχικότητος εἰς τὸν νέον ὁρίζοντα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐγώ. Ψυχὴ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ ἐγὼ τιθέμενον ἀπέναντι ἑαυτοῦ ὡς ἀντικείμενον ἑαυτοῦ. Ὀντολογία : ἡ ἔρευνα τῆς ταυτότητος τοῦ ἐγὼ πρὸς τὸν ἑαυτόν του. Ταύτην διεξάγει συνήθως ἡ καλουμένη «τυπικὴ λογική», ἀνακριβῶς οὕτω ὁριζομένη, ἐφ' ὅσον ὁ νόμος τῆς

ταυτότητος, τοῦ ὁποίου ἁπλαῖ ἐφαρμογαὶ εἶναι τὰ λογικὰ φαινόμενα τῆς κατηγορήσεως, τῆς ἐννοίας, τῆς κρίσεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ, εἶναι τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς περὶ ὄντος θεωρίας, τόσον τοῦ Πλάτωνος (θεωρία τῶν ἰδεῶν, «Παρμενίδης») ὅσον καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους («ὂν ᾗ ὄν). Κοσμολογία : ὁ λόγος, δηλ. τὸ ἐγώ, ἁρμονίζων τὰς ψυχικὰς δυνάμεις ἐν χώρῳ εἰς μίαν ἑνότητα μιμουμένην τὸ ὄν. Κόσμος εἶναι, πράγματι, ἡ ἁρμονία τῶν φυσικῶν ἢ ψυχικῶν δυνάμεων ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ ὄντος ἐκφραζομένη διὰ μαθηματικῶν σχέσεων, αἱ ὁποῖαι, μὲ τὴν σειράν των, δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ ἡ ἀπομίμησις εἰς τὸν χῶρον τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητος. Θεολογία : τὸ ἐγὼ θέτον ἑαυτὸ καθαρὸν ἔναντι ἑαυτοῦ ὡς νοοῦσαν ἑαυτὴν νόησιν. Θεὸς εἶναι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη καθαρὰ νόησις κατοπτρίζουσα ἑαυτὴν καὶ εἰς τὴν ἐνέργειαν ταύτην αὐτάρκης (πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ «θεοῦ τῶν φιλοσόφων»). Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι αἱ κύριαι φάσεις τῆς ἀνελίξεως τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας κινοῦνται κατὰ τὴν διαλεκτικὴν τοῦ σχήματος τούτου :

1. Ἀρχαϊκὴ φιλοσοφία καὶ Σωκράτης (ἀνάκυψις τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας καὶ γνωσιολογία).
2. Πλάτων (ἀθανασία καὶ μόρια τῆς ψυχῆς).
3. Ἀριστοτέλης (ἔρις περὶ τοῦ ὄντος καθ' ἑαυτὸ καὶ «τυπικὴ» λογική).
4. Ἑλληνιστικὴ φιλοσοφία (κοσμολογία καὶ ἐπιστημονικὴ μεθοδολογία).
5. Νεοπλατωνισμὸς (θεολογία).

Τὴν ἀληθῆ εἰκόνα τοῦ τετάρτου μείζονος φιλοσοφικοῦ κλάδου, τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας, παρεμόρφωσεν ἡ στενὴ συσχέτισις αὐτοῦ μὲ τήν, ἐν στενῇ ἐννοίᾳ, ἠθικήν. Ἡ ἠθικὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου (αὕτη εἶναι ἡ διδασκαλία τόσον τοῦ κλασσικοῦ ἠθικοῦ φιλοσόφου, τοῦ Καντίου, ὅσον καὶ τοῦ εἰσηγητοῦ τοῦ ὑπαρξισμοῦ S. Kierkegaard) ἔχει μίαν ἀπόλυτον αὐτάρκειαν καὶ αὐτοτέλειαν ἔναντι τοῦ ἱστορικοῦ γίγνεσθαι καί, ἑπομένως, πάσης πολιτικῆς ἢ οἰκονομικῆς κ.λ.π. σκοπιμότητος, κατὰ τοῦτο δὲ ὁμοιάζει πρὸς τὰς ἀπολύτως καὶ αἰωνίως ἰσχυούσας ἀρχὰς τῆς καθαρᾶς λογικῆς (πρβ τὴν φαινομενολογικὴν ἠθικὴν τῶν M. Scheler, N. Hartmann). Ἐν τούτοις, ἡ κατὰ περιόδους μοναδικότης τοῦ ἤθους, μεταβαλλομένου σὺν τῇ ἐξελίξει τοῦ ἱστορικοῦ γίγνεσθαι, παραπέμπει εἰς τὴν συστατικὴν τούτου φαινομενικότητα, τ. ἔ. τὸν χρόνον, ἐφ' ὅσον καμμία πρᾶξις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ αὐτοῦ. Ὁ χρόνος προσδίδει εἰς τὰ ἐν αὐτῷ ἀνακύπτοντα τοιαύτην μοναδικότητα, ὥστε αἱ ἐπὶ μέρους ἐνέργειαι — εἴτε φυσικαὶ - κοσμικαὶ (ἤτοι καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ φυσικὴ ἱστορία, ἡ γένεσις τοῦ σύμπαντος καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ζωῆς, ὡς προϋποθέσεων παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἠθικοῦ ὄντος), εἴτε κοινωνικῶς διαμορφούμεναι (τὰ ἀνθρώπινα ἤθη, κρυσταλλωθέντα κυρίως κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχήν, περίοδον συγκροτήσεως τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν καί, ἑπομένως, καὶ τῶν κανόνων, διὰ τῶν ὁποίων αὗται ἐπιβιοῦν· π. χ. οὐ κλέψεις, οὐ μοιχεύσεις, ἐργάζου, κ. ο. κ.), εἴτε ἰσορροποῦσαι εἰς συστήματα πολιτικῆς ἐπικρατήσεως ἤ, κατὰ τοὺς νεωτάτους ἰδίᾳ χρόνους, εἰς σχέσεις οἰκονομικῆς χειρα-

φετήσεως τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνικῶν τάξεων — νὰ παρακολουθοῦν καὶ αὐταὶ τὴν ἰδιάζουσαν εἰς τὸν χρόνον διαλεκτικὴν τῶν στιγμῶν του· διότι εἶναι προφανές, ὅτι, ὅ,τι ἦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μέλλον, ἤτοι ἠθικὸν δέον (πρέπει νά...), εἶναι ἐν πολλοῖς σήμερον παρελθόν. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀτομικὴ ἠθικὴ καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις ἀποτελοῦν δύο ὄψεις τοῦ αὐτοῦ — χρονικοῦ — φαινομένου καὶ πρέπει, ἑπομένως, νὰ ἐρευνῶνται ἐν συναρτήσει (ὑπὸ τὴν σύνθετον αὐτὴν ἔννοιαν εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ διατήρησις τοῦ ὅρου «ἠθική», δηλοῦντος ὅμως πάντως τὰ ἱστορικῶς - χρονικῶς προσδιοριζόμενα ἤθη).

Μένει ἡ ποιητικὴ ἢ αἰσθητικὴ φιλοσοφία. Αὕτη, ὡς ἤδη καθώρισε τὴν οὐσίαν αὐτῆς ὁ Ἀριστοτέλης, εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ κατανόησις τοῦ ἐπέκεινα τῆς συγκεκριμένης πράξεως (καὶ ἄρα χρονικότητος) καταφασκομένου. Εἶναι ἡ διάστασις τοῦ ἀπολύτου, τῶν τελικῶν, ὑπεριστορικῶν ἀξιῶν, καί, ἑπομένως, ὑπάγεται εἰς αὐτήν, ὄχι μόνον ἡ ἐποπτικὴ μορφὴ τῆς ἀξίας (εἰς τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα), ἀλλὰ καὶ τὸ εἰς αὐτὴν ἐνσαρκούμενον νόημα τῆς ἠθικῆς πράξεως καὶ δράσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὡς ἐκ τούτου ἡ αἰσθητικὴ πρέπει νὰ ἐξετάζεται ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας, ἀπὸ τῆς ὁποίας καὶ ἀντλεῖ ἡ τέχνη τὸ νόημά της.

5.

Δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἱστορικῆς ἀνελίξεως τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τῶν ἀπαρχῶν (ΙΕ αἰ.) μέχρι σήμερον παράλληλος ἀνέλιξις τῶν φιλοσοφικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι δὲν ἀπεμακρύνθη κατὰ κανόνα τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας: οἱ νεοέλληνες φιλόσοφοι, προσκεκολλημένοι εἰς τὴν μακραίωνα παράδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ὡς ἐσυνεχίσθη καὶ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχήν, ἀντελήφθησαν τὴν φιλοσοφίαν τὸ πλεῖστον ὡς μίαν ἰδιάζουσαν «αἵρεσιν βίου», τὸν θεωρητικὸν βίον κατὰ Ἀριστοτέλη, τοῦ ὁποίου τὸ τέλος παραμένει πάντοτε ἡ ἀπὸ τῶν «ἐγκοσμίων», τῶν ψυχικῶν δηλ. παθῶν καὶ ἐνοχλημάτων, κάθαρσις τοῦ σοφοῦ. Διεμορφώθη οὕτω ὁ τύπος τοῦ Νεοέλληνος λογίου, ἀποκεκομμένου ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ ἀναστρεφομένου μὲ τὰ πάγια πλέον σχήματα τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως τοῦ παρελθόντος, ἰδίᾳ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, καὶ δὴ κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος περίπου ἀνταποκρίνεται, εἰς τὸ γενικὸν ἱστορικὸν σχῆμα του, πρὸς τὴν καθόλου ἐξέλιξιν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τῆς ἀρχαιότητος. Οὕτω, ἀπὸ τὸν μοναχικὸν μυστικισμὸν τοῦ Μεσαίωνος προῆλθον διὰ τῆς ξηράνσεως τοῦ μυστικοῦ του χυμοῦ αἱ δογματικαὶ λεπτολογίαι τῆς πνευματολογικῆς ἔριδος (σύνοδος τῆς Φλωρεντίας, 1439), διὰ τῶν ὁποίων ἡ νεωτέρα Ἑλλὰς ἀπεκόπη τοῦ σφριγῶντος ρεύματος σκέψεως καὶ ζωῆς τῆς ἀναγεννωμένης Εὐρώπης καὶ διεμόρφωσεν ἐννοιολογικῶς τὴν ἰδιότυπον εἰς αὐτὴν θεωρητικὴν - γνωσιολογικήν της ὑποδομήν· ὁ ἐκ Φλωρεντίας ἐπανακάμψας Γεώργιος Πλήθων ἀνενέωσε τὴν γεροντικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος εἰς τοὺς Νόμους, ἐνῷ ἕνα καὶ ἥμισυν αἰῶνα κατόπιν ὁ Ἀθηναῖος Θεόφιλος Κορυδαλλεύς,

ἐπανερχόμενος ἐκ τοῦ τὰς ἀριστοτελικὰς σπουδὰς καλλιεργοῦντος Πανεπιστημίου τῆς Παδούης, ἀπεκαθίστα εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὴν λογικὴν σκέψιν τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς κύριον ὄργανον πρὸς ἑρμηνείαν τῆς πραγματικότητος. Οἱ μετὰ τούτους λόγιοι τοῦ ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος, ἰδίᾳ δὲ ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, εἰσάγουν εἰς τὰς σχολὰς τῆς ὑποδούλου Ἑλλάδος τὰς νεωτέρας ἐπιστημονικὰς μεθόδους τῆς φυσικομαθηματικῆς ἐρεύνης τοῦ κόσμου, ὡς ἀντικείμενον ὅμως μαθήσεως, ὄχι, ὡς εἰς τὰς χώρας καταγωγῆς των, ὡς γόνιμον ὄργανον περαιτέρω δημιουργικῆς ἐργασίας (πλεῖστον μέρος μέχρι σήμερον τῆς νεοελληνικῆς ἐπιστήμης ἐξακολουθεῖ νὰ «μεταφέρῃ» ἐκ τῆς Ἑσπερίας τὰ νεώτερα ἑκάστοτε πορίσματα τῆς ἐρεύνης, ἐπιστημονικῆς ἢ φιλοσοφικῆς, σωσσωρεύουσα αὐτὰ εἰς ἕτοιμα, καὶ ἄρα ἅμα τῇ γενέσει των νεκρά, θεωρητικὰ συγκροτήματα· ὁ ἐπιστήμων ἀποστηθίζει καὶ ἀναγκάζει περαιτέρω τοὺς μαθητάς του νὰ ἀποστηθίζουν, ὄχι νὰ αὐτενεργοῦν ἐρευνῶντες· εἶναι, ἑπομένως, κατὰ τοῦτο «φιλόσοφος», καὶ δὴ κοσμολόγος, ὄχι δημιουργὸς ἐρευνητής). Τέλος, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, παρατηρεῖται μία ἀναγέννησις τοῦ Νέου Πλατωνισμοῦ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν, ἀναγέννησις ὅμως συμπίπτουσα, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, μὲ μίαν βαθεῖαν παρακμὴν τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἰκοδομήθη ἡ νεοελληνικὴ κοινωνία.

Μία ἀναδιοργάνωσις, ἑπομένως, τῶν φιλοσοφικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι, ἰδιαιτέρως δὲ εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία φέρει καὶ τὴν εὐθύνην καθόλου τῆς ἑλληνικῆς συνεχείας, θὰ πρέπῃ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς στενῶς θεωρητικῆς παραδόσεως-καταληγούσης κατ' ἀνάγκην εἰς τεχνητὰς φιλολογικὰς—σχολαστικὰς ἀναγεννήσεις χωρὶς βαθυτέραν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς—καὶ νὰ ἀποβλέψῃ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς ποικιλίας καὶ τοῦ πολυδιαστάτου τοῦ φιλοσοφικοῦ προβληματισμοῦ (ὡς τὸν διεγράψαμεν ἀνωτέρω), ὁ ὁποῖος ἄλλωστε δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἢ αὐτὸς οὗτος ὁ προβληματισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ νοήματος τῆς ὑπάρξεως. Εἶναι εὐτύχημα, ὅτι αἱ φιλοσοφικῶς σημαντικαὶ ἕδραι, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν σήμερον εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν, φθάνουν ἤδη τὸν ἀριθμὸν τῶν πέντε, εἶναι, ἑπομένως, ἐπαρκεῖς ὥστε, τοῦ περιεχομένου αὐτῶν ἀκριβέστερον καθοριζομένου, νὰ καταστοῦν ἐν τῷ συνόλῳ των ὁ πυρὴν μιᾶς ἀναγεννήσεως ἐν Ἑλλάδι τῶν φιλοσοφικῶν σπουδῶν. Οὕτω, ἡ ἕδρα τῆς Παιδαγωγικῆς προσφέρεται εἰς ἕνα πρῶτον, καὶ κατ' ἀνάγκην στενότατα μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ κατέχοντος αὐτὴν παιδαγωγοῦ συνδεόμενον, νοηματικὸν καὶ ἀξιολογικὸν προσδιορισμὸν τῶν μεταφυσικῶν θεμελίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ μία ἐκ τῶν δύο φιλοσοφικῶν ἑδρῶν (μετονομαζομένη ἐνδεχομένως εἰς ἕδραν Ψυχολογίας) εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἔρευναν τῶν προβλημάτων τῆς ἑλληνικῆς νεότητος, ἡ ἕδρα τῆς Ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν συνέχισιν τῆς, ἀναγκαίας πάντοτε δι' ἡμᾶς, παραδόσεως τῆς κλασσικῆς ἑλληνικῆς (ἤτοι κυριώτατα τῆς θεωρητικῆς) φιλοσοφίας, ἡ προσφάτως ἱδρυθεῖσα ἕδρα τῆς Εἰδικῆς Παιδαγωγικῆς εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς ἠθικο - κοινωνικῆς καὶ ἱστορικῆς πραγματικότητος τῆς ἐποχῆς μας, ἡ ἑτέρα δέ, τέλος, φιλοσοφικὴ ἕδρα διὰ τὴν αἰσθητικὴν καὶ θρησκευτικὴν καταξίωσιν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Θὰ ἦτο ἔργον εὐχῆς, ἂν ἡ ἀπὸ τῶν φιλοσοφι-

κῶν τούτων ἑδρῶν διδασκαλία, διεξαγομένη ὑπὸ διδασκάλων ἀνοικτῶν εἰς τὰ ρεύματα τῶν καιρῶν, εὐαισθήτων εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας, πλαισιουμένων δὲ καὶ ἀπὸ φυτώριον νέων διανοουμένων, κατώρθωνε νὰ ἐμφυσήσῃ πνεῦμα ἀνανεώσεως εἰς τὴν νεοελληνικήν μας ζωὴν εἰς μίαν ἐποχήν, εἰς τὴν ὁποίαν ὅλαι αἱ παραδεδομέναι ἀξίαι ἐπανεξετάζονται ἤδη καί, ἐξεταζόμεναι, ἀνανεοῦνται ἢ πίπτουν.